

Integroidun kaikille yhteisen kansalaiskasvatuksen järjestäminen perusopetuksen alaluokilla

Perusopetuksen tuntijaon ja perusopetuksen yleisten valtakunnallisten tavoitteiden käynnissä olevalla uudistuskierröksellä on jälleen kiinnitetty huomiota siihen, että kansalaiskasvatuksen ja yhteiskunnallisen opetuksen tila perusopetuksen alaluokilla on Suomessa heikko: peruskoulun luokka-asteilla 3–5 yhteiskunnallista opetusta on Suomessa määrällisesti vain neljäsosa siitä, mitä OECD- ja EU-maissa keskimäärin (Education at glance 2007, s. 370). Vielä 1985 perusopetuksen opetus suunnitelman perusteissa ollut oppiaine kansalaistaito (luokat 3–6) jätettiin 1994 perusopetuksen opetus suunnitelman perusteissa pois aineluettelosta, ja eräät sen sisällöt sulautettiin osaksi ympäristö- ja luonnontieto-ainekokonaisuutta. Vuoden 2004 perusopetuksen opetus suunnitelma perusteiden ympäristö- ja luonnontiedon tavoitteissa kansalais- ja yhteisötaidot ovat jääneet selvästi reuna-alueeksi (POPS 2004, 168–169). Kansalais- ja yhteisötaitoja opiskellaan alaluokilla toki elämäntiedon puitteissa, mutta kaikille yhteisen opetuksen osalta kansalaiskasvatus ja yhteiskunnallinen opetus on käytännössä kadonnut peruskoulun alaluokkien opetustarjonnasta.

On kuitenkin vahvoja perusteita esittää, että integroidun kaikille yhteisen kansalais- ja yhteisökasvatuksen järjestäminen perusopetuksen alaluokilla olisi tarpeellista. Useissa tutkimuksissa on havaittu, että fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin osalta lasten ja nuorten tilanne on polarisoitumassa: osa lapsista voi entistä paremmin, mutta osalla hyvinvoinnin indikaattorit ja elämäntaitotaidot ovat kehittyneet huonompaan suuntaan (Kouluterveyskysely 2006, 2009). Kansainvälisessä vertailussa suomalaisten lasten ja nuorten hyvinvoinnissa on parannettavaa seuraavilla ulottuvuuksilla: lasten ja nuorten subjektiivinen arvio omasta hyvinvoinnista (esim. kouluviihtyvyys), lasten ja nuorten osallistuminen ja kansalaisaktiivisuus sekä kiinnittyminen omaan sosiaaliseen lähiympäristöön (Bradshaw et al. 2007). Lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi haasteena ei siis ole vain yksilön elämäntaitojen vaan paljolti yhteisöllisyyden ja osallisuuden vahvistaminen. On näyttöä, että lasten ja nuorten käsitys kansalaisten oikeuksista ja velvollisuuksista on usein puutteellinen tavalla, joka vinouttaa yksilön kuvaa suhteestaan toisiin kansalaisiin sekä laajemmin yhteiskuntaan. Konkreettisenä esimerkkinä on mm. tutkimushavainto, että varhaisnuorilla on yllättävissäkin kohden epätietoisuutta laillisten ja lainvastaisten tekojen rajoista (Salmi 2004). Myös uusien kouluväkivaltatapausten selittämisessä yhteisöllisyyden rapautumisen näkökohdat on olennaisen tärkeää ottaa vakavasti (Hoikkala & Suurpää 2009).

Perusopetuksessa koko ikäluokan kattavana kasvatuksena on tärkeää kaikin keinoin edistää, että lapsilla on jo varhaiskasvatuksesta lähtien tila ja mahdollisuus opiskella hyvinvoinnilleen tärkeitä kansalaistaitoja sekä kasvaa vastuullisiksi ja suvaitseviksi yhteisön jäseniksi. Juuri yhteinen ja yhdessä tekeminen, toisen huomioon ottaminen sekä vuorovaikutustaitojen ja osallisuuden edistäminen ovat demokratian edistämistä koskevan valtioneuvoston tuoreen periaatepäätöksenkin keskiössä (Valtioneuvoston periaatepäätös demokratian edistämisestä Suomessa 4.2.2010). On kuitenkin tärkeää, että kansalaisuutta ja yhteisöllisyyttä vahvistavassa opetuksessa on toiminnallisuuden rinnalla tilaa myös pohtia ja tutkia sekä suuria elämäntapa- ja arvokysymyksiä että lasten omaan arkeen liittyviä asioita (vrt. lapsiasiavaltuutetun kannanotto perusopetuksen yleisten tavoitteiden ja tuntijaon uudistamiseen 18.2.2010).

Lapsen ja nuoren hyvinvoinnin ja kansalaiseksi kasvamisen kannalta tärkeitä tietoja ja taitoja on syytä opiskella perusopetuksen alaluokilla jo alkuopetuksesta lähtien (luokat 1–4) integroituna kaikille yhteisenä oppiainekokonaisuutena. Kokonaisuuden nimeksi voidaan aiemman kansalaistaidon sijasta muotoilla ***Ihminen ja yhteisö*** tai ***Yhteisö- ja kansalaistaito***, jolloin keskeisinä käsitteinä nousevat esiin selvästi juuri yhteisöllisyys ja kansalaisuus sekä niihin liittyen implisiittisesti myös vastuu, suvaitsevaisuus sekä oikeudenmukaisuus. Oppiainekokonaisuuden menestyksekkäs toteuttaminen edellyttää, että siihen selvästi osoitetaan tarpeelliset opetustuntiresurssit. Nämä resurssit voidaan perustaa tuomalla alaluokkien opetuksen uutta tuntiresurssia ja/tai kohdentamalla nyt olemassa olevaa alaluokkien (luokat 1–4) opetustuntiresurssia osin uudelleen.

Kyseinen oppiainekokonaisuus muodostaisi perusopetuksen alaluokilla kehyksen, jossa käsitellä seuraavia lasten ja varhaisnuorten kansalaiseksi kasvun kannalta keskeisiä aiheita ja kysymyksiä:

- ihmisoikeudet, lasten oikeudet ja näiden edistäminen omassa lähipiirissä
- ihmisten erilaisuuden kohtaaminen sekä syrjinnän ja kiusaamisen ehkäiseminen
- demokraattisen yhteisöelämän periaatteet sekä osallistuminen yhteisiin asioihin koulussa ja lähiympäristössä
- suomalaisen kulttuuriperinnön ja sen moninaisuuden sekä toisten kulttuurien ja kulttuuri-identiteettien kunnioittaminen
- vastuu omasta elinympäristöstä ja kestävä kehityksen toteuttaminen omassa arkielämässä
- oma terveys ja hyvinvointi sekä omasta ja lähiympäristön turvallisuudesta huolehtiminen
- oman taloudenpidon suunnittelu ja työn arvon kunnioittaminen.

Eheyttävät ns. aihekokonaisuudet ovat olleet aina vaarassa hajota ilmiöiden tiedollis-taidollisesti köyhäksi kuvailuksi. Yllä hahmotellun oppiainekokonaisuuden puitteissa voidaan kuitenkin nojata jo vakiintuneiden oppiaineiden tieto- ja taitorakenteisiin (ks. elämänskatsomustieto, yläkoulun terveystieto ja yhteiskuntaoppi) opetuksen tarjoaman aktiivisen ja kriittisen ajattelun välineistön löytämiseksi.

Helsingissä 16.3.2010

Kunnioitavasti,

Jukka Rantala

Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen professori Helsingin yliopisto

Jan Löfström

Historian ja yhteiskuntaopin didaktiikan yliopistonlehtori Helsingin yliopisto

Eero Salmenkivi

Filosofian ja elämänskatsomustiedon didaktiikan yliopistonlehtori Helsingin yliopisto

Lähteet

- Bradshaw, J. et al. 2007. An index of child well-being in the European Union. *Social Indicators Research*, Vol. 80 Issue 1, 133–177.
- Education at glance 2007. OECD Indicators.* OECD.
- Hoikkala, T. & Suurpää, L. (toim.) 2009. *Kauhajoen jälkipaini. Nuorisotutkijoiden ja ammattilaisten puheenvuoroja.* Nuorisotutkimusverkosto.
- Kouluterveyskysely 2006.* STAKES.
- Kouluterveyskysely 2009.* Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Lapsiasiavaltuutetun kannanotto perusopetuksen yleisten tavoitteiden ja tuntijaon uudistamiseen 18.2.2010
- POPS (= Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet) 2004
- Salmi, V. 2004. *Varhaisnuorten normirikkomukset – ongelma vai osa nuoruutta? Helsingiläisten 12–13-vuotiaiden kielletty ja rikollinen toiminta, sen piirteitä ja merkityksiä.* Helsingin yliopisto.
- Valtioneuvoston periaatepäätös demokratian edistämisestä Suomessa (4.2.2010)